

Олег
Кисельов

ДОСВІД ПОБУДОВИ ТЕОРІЇ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ

Вододіли секуляризації: Монографія
За ред. О. Білокобильського та В. Ливицького
Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 240 с.

Яке місце посідає релігія у суспільстві? Чи вона відмирає чи, навпаки, процвітає? Чи доречно моделювати суспільний розвиток, беручи до уваги релігійний чинник? Цілком зрозуміло, що ці та багато подібних запитань пов'язані із (де)секуляризацією. Ці питання серйозно турбують суспільствознавців починаючи з 1960-х років. Соціологи розробляли теорію секуляризації як частину загальної теорії модернізації. Проте під кінець 1980-х років теорію секуляризації починають ставити під сумнів, а відомі аналітики у 1990-х роках відмовляються від цієї теорії, пропонуючи замість неї альтернативні концепції: релігійної економіки (Р. Старк), десекуляризації (П. Бергер), деприватизації релігії (Х. Казанова) чи постсекулярності (Ю. Габермас). Поряд з цим окремі дослідники продовжують дотримуватися теорії секуляризації, уточнюючи її (С. Брюс) або пропонуючи нові її різновиди (П. Норис і Р. Інглгарт).

Останній варіант стосується й рецензованої монографії. Як позиціонують її редактори у передмові, дослідження має за мету побудову «послідовного дискурсу про секуляризацію» (с. 7) чи простіше — здійснення спроби «сформувати теорію секуляризації» (с. 6), виходячи з останніх світових тенденцій у релігійній сфері, враховуючи «постання постсекулярного суспільства» (с. 7). Звучить

© О. КИСЕЛЬОВ,
2017

достатньо амбітно, незважаючи на те, що автори й пишуть, що це лише «спроба».

Книгу складено з п'яти розділів. Перший з них присвячено філософським та історіографічним засновкам дослідження — відзначено місце теми секуляризації у дискурсі модерну, а також подано стислий аналітичний огляд існуючих теорій секуляризації та інших дотичних до неї теорій. Варто відзначити, що йдеться не стільки про переказ чи реферування, скільки про рефлексію над теоріями секуляризації та їхніми критиками. Зокрема, важливими тезами розділу варто визнати такі: 1) необхідність дослідження емпіричної, а не умоглядної проекції секуляризації; 2) розрізнення секуляризації та раціоналізації релігії. Друга теза закладає одну з головних теоретичних відмінностей теорії секуляризації, поданої у цій монографії. На думку авторів, не раціоналізація є елементом секуляризації, а навпаки — секуляризація є одним з етапів раціоналізації релігії, яка (раціоналізація) існує з початком інституціалізації будь-якої релігійної традиції. Автори окреслюють для себе, що досліджуватимуть не індивідуальну релігійність чи вплив релігії на суспільство, а вимір соціальної реальності, категорійну матрицю секулярної культури. Виходячи з цього, можна було б очікувати, що подальше дослідження буде виконано у стилі соціології чи принаймні філософії культури, проте замість цього рецензована праця є передусім історією ідей.

У другому розділі автори книги пропонують нам маркери секуляризації: це поява схоластичної теології (П. Абеляр), розвиток раціональної аргументації, що апелює до природного виміру реальності, а також народження та розповсюдження університету. І хоча у параграфах безумовно присутня внутрішня логіка, але, прочитавши цей виклад, виникає бажання запитати авторів про рівень народної культури: чи ідеї Абеляра та Данте мали якийсь вплив на європейських селян? чи останні так само продовжували вірити у духів, демонів, Христа та Діву Марію і практикували магію, а час від часу брали участь у церковних обрядах? Одним із класичних закидів до теорії секуляризації саме й є те, що вона відображає радше погляди секулярних західних інтелектуалів, ніж реальну ситуацію зі станом релігійної свідомості та поведінки населення. Тобто автори книги пишуть лише про рівень елітарної культури і забувають про її народний рівень.

У третьому та четвертому розділах монографії йдеться про простори первинної та вторинної секуляризації — це, відповідно, простір західної цивілізації та весь інший світ, зокрема, у монографії йдеться про простір розповсюдження ісламу (зокрема, ІГІЛ), Японію та Росію із сучасною доктриною «руського міра». Розділи написано цікаво, хоча абсолютно нерівномірно як у стилістичному, так і в аргументаційному вимірах. Зокрема, параграф про раціоналізацію християнства на етапі його становлення написано достатньо докладно, наприклад, у порівнянні з другим розділом, де всі три параграфи радше накреслюють загальну схему. Наступні параграфи

присвячено раціоналізації християнства періоду вселенських соборів, розвитку мережі європейських міст, які створювали «земний вимір християнського космосу» (с. 130), та поширенню європейської раціональності. Далі читач стикається із чотирма нарисами, які стилістично, структурно та змістовно дуже відрізняються як один від одного, так власне й від усіх інших частин книги. Тут ви не знайдете нічого про механізми поширення секуляризації в окремих країнах чи регіонах. У параграфі про іслам йдеться радше про реакцію мусульман на західну секулярну культуру, а у наступному — про неоднозначність ставлення японців до релігії, що проявляється при практикуванні як мінімум двох релігій одночасно: сінто та буддизму.

В останньому розділі йдеться про те, що сучасні глобальні зіткнення є зіткненнями світів первинної та вторинної секуляризації. Автори ілюструють це численними прикладами терористичних актів, що відбулися в Європі, і врешті-решт заявляють, що військові дії на Сході України також є відображенням «світоглядної війни в глобальному просторі» (с. 222).

Власне книга закінчується оригінальним визначенням секуляризації, зрозуміло як один із етапів раціоналізації релігії, що призводить до іманентизації соціальної реальності та зміни форм соціальної активності.

Якщо давати оцінку книзі загалом, то вона викликає неоднозначне враження. З одного боку — це, безумовно, цікавий досвід побудови оригінальної теорії секуляризації і вдвічі цікавий він тим, що це здійснили вітчизняні дослідники. Книга не є цілісною: хоча її структура виглядає достатньо стрункою, але змістовно параграфи не є рівноцінними. Проте книга, безперечно, заслуговує на увагу вітчизняних інтелектуалів і здатна пробудити цікаві дискусії. Авторському колективу хочеться побажати не зупинятися на досягнутому, а продовжувати шукати нові сюжети та відшліфувати стару аргументацію.

В інформації «Премії в царині філософії та філософських перекладах», вміщеній у попередньому числі нашого журналу, останній абзац на стор. 139, слід читати:

Також була вручена Відзнака Українського філософського фонду за видатне досягнення у царині філософії Марині Ткачук (Київ, НаУКМА), чий евристичний та організаційний внесок у розвиток досліджень вітчизняної інтелектуальної традиції важко переоцінити; М. Ткачук відзначена, зокрема, як ініціатор, укладач, науковий редактор та основний автор безпрецедентного за масштабом та сумлінністю виконання видання — Енциклопедії «Київська духовна академія в іменах: 1819–1924» (у 2-х т., Київ., 2015–2016).